

Василь ОЛІЙНИК

кандидат юридичних наук
vasul_olynyk@ukr.net

УДК 343.3

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Одна із заporук успішності дослідження полягає у володінні автором вдало обраною та майстерно впровадженою методологією наукового аналізу, застосуванні багатьох різноманітних методів та способів пізнання істини.

Поняття «методика», «методологія», які часто ототожнюють, в науці необхідно розрізняти. Вони пов'язані між собою за змістом, але сутності у них різні. Якщо методика є системою конкретних поточних способів і прийомів дослідження, зумовлених специфікою предмета наукового пошуку, то методологія – «філософське вчення про методи пізнання та перетворення дійсності: застосування принципів світогляду до процесу пізнання, духовної творчості взагалі й до практики» [1, 420]. Це універсальна загальна система висхідних, відправних, визначальних, регулятивних підходів у дослідженні того чи іншого явища будь-якої сфери діяльності.

Методологія й методика взаємопов'язані як стратегія і тактика пізнання та діяльності. При цьому тактика (методика) є закономірним втіленням стратегії (методології) й зумовлена останньою. У них і різне призначення: методіку використовують, методологію керуються.

Відтак, методологічна основа досліджень має ґрунтуватися на загальних філософських та наукових положеннях, а узагаль-

нення їх результатів, на наш погляд, дасть змогу сформулювати базові методологічні засади з урахуванням того, що вся система одиничних розумових і практичних операцій (процедур), методів спрямована на вирішення завдань для досягнення пізнавальної мети. У підсумку такі мета та завдання дослідження зумовлені духовними і матеріальними потребами суспільства й внутрішніми потребами науки [2, 71].

Вибір методів і формування методики роботи безпосередньо пов'язані з особливостями об'єкта й предмета, що розглядається (кримінально-правова охорона державної таємниці), а також зібраним науковим та емпіричним матеріалом і завданнями дослідження. Проте варто наголосити, що методика інноваційного пошуку більшою мірою залежить від тієї методологічної парадигми, якою керується автор.

Науковим підґрунтям дослідження є праці, підготовлені такими вченими, як: М.Т. Білуха, Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу, К.К. Жоль, О.В. Крушельницька, В.Л. Пілюшенко, Д.М. Стеченко, О.К. Ткаченко, Г.С. Цехмістова, В.А. Яценко.

Методологічні питання правознавства розглянуто у працях науковців-правників: Л.Д. Байрачної, О.Г. Данільяна, М.І. Козюбри, О.М. Костенка, С.І. Максимова, М.І. Панова, П.М. Рабіновича, А.О. Фальковського та інших учених.

У контексті цього дослідження важливими є трактування методологічних заasad теорії кримінального права, здійснені, зокрема, В.В. Сташисом і В.Я. Тацієм, на думку яких «... до основних методів науки кримінального права (як і всієї юриспруденції) належать: філософський, або діалектичний, метод пізнання; юридичний, або догматичний, метод; соціологічний метод; метод системного аналізу; метод порівняльного правознавства, або компаративістський метод і, нарешті, історичний, або генетичний, метод дослідження» [3, 22].

Науковці в галузі кримінального права, наприклад, А.М. Бойко, Р.О. Вереша, А.А. Вознюк, О.О. Горішний, Н.Ф. Кузнецова, Є.С. Назимко, П.Л. Фріс, зауважують, що регулювання суспільних відносин нормами кримінального права пов'язане із застосуванням засобів, прийомів, властивих саме цій галузі права, та визначають як головний формально-логічний метод кримінально-правового регулювання – визнання суспільно небезпечних діянь злочинами і встановлення виду та розміру покарання за їх вчинення, але при цьому не розкривають його зв'язок з діалектичним методом.

Необхідно зазначити, що спеціалісти, які вивчають кримінально-правовий захист різних видів таємниць, методологічною основою досліджень визнають використання загальнонаукових методів у поєднанні зі спеціальними [4; 5]. Аналіз робіт, підготовлених фахівцями з інформаційної безпеки, дає змогу стверджувати про застосування і загальнонаукових, і конкретних методів [6].

Таким чином, незважаючи на багатогранність сучасних розробок, питання формування методологічної парадигми кримінально-правової охорони державної таємниці, яка найчастіше визначається у загальному вигляді як триада методів філософсько-світоглядного, загальнотеоретичного та спеціального рівнів, досі не було предметом окремого комплексного дослідження.

Мета статті полягає в ознайомленні читача зі своєрідністю методологічної парадигми, якою керувався автор, вивчаючи становлення, розвиток і функціонування системи кримінально-правової охорони державної таємниці.

Використання методології при дослідженні кримінально-правової охорони державної таємниці – складний предмет пізнання. Пошук моделей, які адекватно відтворювали б її генезу, механізми функціонування передбачає можливості застосування широкого діапазону зазначених вище методологічних підходів, зумовлених специфікою об'єкта вивчення – охорони державної таємниці.

Загалом погоджуючись із тезою, висловленою фахівцями в галузі кримінального права, що регулювання суспільних відносин пов'язане передусім із застосуванням засобів, прийомів, притаманних виключно цій галузі права, все-таки не можна говорити про цілковитий пріоритет формально-логічного методу кримінально-правового регулювання, оскільки формальна логіка лише вказує на дотримання чи порушення режиму захисту інформації.

Щодо змістовних характеристик таємниці, то саме діалектика визначає причинно-наслідкові зв'язки, процеси, об'єктивність в оцінюванні дійсності. Ґрунтовність діалектичного підходу полягає у взаємодії форм і методів емпіричного та теоретичного рівнів знання, обумовленості їх практикою. Застосування законів діалектики надає можливість, враховуючи загальні закономірності розвитку суспільства та правової системи, з'ясувати низку ключових понять, що забезпечують розуміння сутності системи кримінально-правової охорони державної таємниці, і прийняти не лише сам факт розголошення інформації, а й визначити її охоронний зміст.

На наш погляд, зв'язок між формально-логічним та діалектичним підходами у цьому випадку очевидний. Формальна логіка розкриває родову належність державної таємниці, відносячи її до таємниці взагалі, тобто до інформації закритого характеру, що є власністю держави. Діалектика як метод орієнтує на розкриття сутнісних, змістовних характеристик такої інформації, зокрема: прогресивних технологій, нових видів виробництва продукції і технологічних процесів, що мають велике оборонне чи економічне значення або істотно впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України (ст. 328 КК

України «Розголошення державної таємниці» [7]).

У цьому випадку «спрацьовують» діалектичні категорії сутності та явища (проявів). Прояви – це розкриття закритої (конфіденційної, обмеженої у користуванні) інформації, а сутність полягає в небезпечному для зовнішньоекономічної діяльності і національній безпеці України розголошенні відомостей, що містяться в ній.

І хоча термін «загроза» в ст. 328 КК України «Розголошення державної таємниці», ст. 329 «Втрата документів, що містять державну таємницю», ст. 330 «Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави» не вживається, згідно зі змістом ідеться про небезпечність цих діянь. Такого висновку можна дійти і з огляду на визначення безпеки держави або нації як відсутності загроз чи як стану захищеності життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз у різних сферах життєдіяльності.

Це підтверджується і вживанням у наукових коментарях до ст. 328 КК України висловів «велике значення або істотно впливають на зовнішньоекономічну діяльність і національну безпеку України», «велике оборонне чи економічне значення» тощо. Термін «великий» широко вживається в Особливій частині КК України, насамперед у кількісному значенні, наприклад, у: ст. 159-1 «Порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку)», ст. 176 «Порушення авторського права і суміжних прав», ст. 258-5 «Фінансування тероризму», ст. 265 «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», статтях 305–309], у яких визначено великі й особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що перебувають у незаконному обігу, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або фальсифікованих лікарських засобів, та в інших статтях вказаного Кодексу і є конкретно визначеними.

Водночас про кількісну визначеність поняття «велике значення» не йдеться. Це вказівка на якісну сторону небезпечності діяння, тобто визначення ступеня його

суспільної небезпечності (загрози). Такий ступінь не може бути формально-логічно визначений раз і назавжди. Він динамічно змінюється під впливом різних обставин, зокрема й рівня охорони державної таємниці, діяльності спецслужб тощо.

Крім того, визначення ступеня небезпечності може призвести до майбутніх небезпечних наслідків для національної безпеки, тобто пов'язане з діалектикою категорій можливості та дійсності. Кримінальний закон орієнтується на реальність, наявність існуючої загрози. Тут, очевидно, слід виходити з того, що власне змістом державної таємниці охоплено феномен великого, істотного значення, інакше ця інформація не мала б статусу державної таємниці. Тобто в терміні «державна таємниця» міститься якісна ознака істотності її впливу на національну безпеку.

Таким чином, для кваліфікації суспільно небезпечного діяння «розголошення державної таємниці» вже сама формально-логічна вказівка на цей факт у концентрованому вигляді містить констатацію завершеного злочину, а відтак – злочини у сфері охорони державної таємниці є злочинами з формальним складом.

Проте для визначення об'єктивної сторони зазначеної констатації недостатньо. Необхідно враховувати діалектику причинно-наслідкового зв'язку, особливо коли йдеться про втрату документів, що містять державну таємницю. Так, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 329 КК України, вимагає встановлення причинного зв'язку між порушенням правил, визначеного законом порядку поводження з такими документами чи іншими матеріальними носіями, і втратою документів. Констатація втрати – формально-логічна операція, змістовно ж вона є наслідком головної причини – порушення правил, спеціально встановлених для зберігання, користування, охорони документів чи інших матеріальних носіїв інформації.

У такому разі категорії «великого» чи «істотного» значення не використовуються взагалі, а причинно-наслідкова залежність є пріоритетною. Кваліфікуюча, якісна ознака вказаного складу злочину – це спричинення тяжких наслідків.

Визначення парадигми методології дослідження і її діалектичних підходів дає розуміння того, що коригування потребують і діалектичні поняття суб'єкта й об'єкта злочинів у сфері захисту та охорони державної таємниці. Наприклад, згідно з нормою ст. 422 КК України «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю» до суб'єктів цього злочину належать військовослужбовці рядового, сержантського складу, військовослужбовці за контрактом, прапорщики, мічмани і офіцери незалежно від їх службового становища. Між тим у нинішніх реаліях України суб'єктами військових дій, а отже, і носіями відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, часто можуть бути волонтери й учасники добровільних формувань, які не є військовими. Вочевидь, має місце невідповідність суб'єкта цього злочину існуючому об'єкту, що може спричинити колізії між розголошенням військових відомостей волонтером чи добровольцем і можливістю їх притягнення до кримінальної відповідальності.

Проблемним вбачається питання застосування щодо цих осіб норми ст. 328 КК України «Розголошення державної таємниці». Оскільки суб'єкт злочину є спеціальним, у статті передбачено, що державна таємниця стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або була довірена.

Обрана методологічна парадигма дає змогу виявити й інші недоліки у законодавчій чи правоохоронній діяльності.

Отже, доходимо висновку, що формально-логічний метод не єдиний у методології кримінального права і має застосовуватися не як антидіалектичний, а як складова останнього. Тобто фактично керуються формальною логікою (у тому числі й догмою) у тій частині, де йдеться про форму, а не про зміст, зовнішні прояви і внутрішню структуру (організацію) змісту того чи іншого феномена, явища, яке досліджується, зокрема, кримінально-правовою охороною державної таємниці.

Застосування наукових методів різних рівнів пізнання зумовлене як суспільними відносинами, які існують у сфері охорони державної таємниці, так і унікальністю власне цієї сфери, соціальна важливість якої в умовах сьогодення зростає.

Питання визначення парадигми методології, з одного боку, не можуть розглядатися лише у філософських або кримінально-правових межах, їх потрібно вивчати у широкому соціокультурному й історичному контексті. З другого боку, своєрідність парадигми методології дослідження системи кримінально-правової охорони державної таємниці полягає в застосуванні плюралістичного методологічного підходу як синтезу юридичних і системних методів, що надає можливість виявити зв'язки між складовими системами державної таємниці та кримінально-правового аналізу порушення законодавства про охорону державної таємниці.

Список використаних джерел:

1. Философская энциклопедия: в 3 т. / гл. ред. В.Ф. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – Т. 3. – 588 с.
2. Крушельницька О.В. Методологія і організація наукових досліджень: наук. посіб. / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 192 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
4. Карпенко Л.К. Кримінально-правове забезпечення лікарської таємниці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Карпенко Людмила Костянтинівна. – Х., 2013. – 205 с.
5. Мазуров В.А. Уголовно-правовая защита тайны: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мазуров Валерий Анатольевич. – Барнаул, 2001. – 198 с.
6. Корсун Р.В. Правовой институт государственной тайны и его отражение в законодательстве государств, входящих в СНГ: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 05.13.19 / Р.В. Корсун. – М., 2007. – 16 с.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Вісвітлено основні методологічні підходи та здійснено дослідження системи кримінально-правової охорони державної таємниці в Україні. Окреслено низку проблем у законодавстві, виявлених при визначенні обраної методології.

Ключові слова: метод; методологія; методика; система кримінально-правової охорони державної таємниці.

Василий ОЛИЙНИК

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ТАЙНЫ

Освещены основные методологические подходы и исследована система уголовно-правовой охраны государственной тайны в Украине. Очерчен ряд проблем в законодательстве, выявленных при определении выбранной методологии.

Ключевые слова: метод; методология; методика; система уголовно-правовой охраны государственной тайны.

Vasil OLIYNIK

THE METHODOLOGY OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION RESEARCH OF STATE SECRET

The article defined the methodological basic and paradigm of research of criminal law and legal protection of state secrets in Ukraine. It was proved that the choice of methods and methodology were depended on object and subject of study. In this case, it was the protection of state secrets in our state. Methods and methodology caused by accumulated scientific and empirical materials and by research tasks too. However, innovative methodology of search was depended on methodological paradigm, which the author used. The paradigm was the theoretical-methodological model, a complex of philosophical and general theoretical foundations of science, the system of concepts and ideas that were true to type in the development of science, culture and civilization.

Some problems in the legislation, that are associated with this methodology, were find out too.

Keywords: method; methodology; methods; methodological paradigm; the system of criminal legal protection of state secret.

